

**Василь ЛАГОЦЬКИЙ**

*магістр історії*

*головний спеціаліст сектору позашикільної освіти*

*Управління освіти Стрийської міської ради*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6477-1064>*

*e-mail: vasyllahotskyi@yahoo.com*

## **АРХЕОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АТАНАСІЯ ВЕЛИКОГО**

Висвітлено археографічну діяльність архимандрита Генеральної управи Чину св. Василя Великого, історика та богослова Атанасія Великого (1918–1982) крізь призму життя і творчості української наукової інтелігенції поза УРСР/СРСР. Використано стратегії просопографії і компаративістики, методики археографії для конструювання інтелектуальної біографії відомого археографа. Актуалізовано маловідомі у науковому обігу різновидові джерела з історії та культури України, її Церкви, які упорядковував і видавав у Римі А. Великий.

Представлено нарації (документи римських понтифіків та архиєреїв XVII–XX ст., акти і листи Конгрегації пропаганди віри, листи апостольських нунцій, епістолярій Київських католицьких митрополитів, документи Берестейської унії та її творців XVI–XVII ст., документи беатифікаційного та канонізаційного процесів Йосафата Кунцевича 1623–1867 рр. та ін.) і висновки, які доповнюють інтелектуальний літопис Української Церкви, української еміграції другої половини XX ст., зокрема життєдіяльність української наукової інтелігенції в Італії та Ватикані.

**Ключові слова:** Атанасій Великий, Греко-Католицька Церква, Чин св. Василя Великого, історія, культура, археографія, еміграція.

Приєднання Західної України до УРСР/СРСР започаткувало політику радянізації інкорпорованих земель – ліквідацію всіх довоєнних національних громадських організацій і партій, націоналізацію майна підприємств і церковно-релігійних структур (монастирів, друкарень, редакцій, часописів та ін.), арешти підозрілих політиків, священнослужителів, кооператорів, урядовців. Організований компартійною владою 1946 р. т. зв. Собор Греко-Католицької Церкви спричинив перехід церковних структур у підпілля й перенесення науково-освітньої та видавничої діяльності Василянського Чину за кордон, насамперед до Риму, де 1949 р. реорганізоване Видавництво Отців Василян при Генеральній управі Чину св. Василя Великого (ЧСВВ) відновило видання «Записок Чину св. Василянського Чину» (редактори Атанасій Великий, Іриней Назарко); активізувало упорядкування і друк нових документальних матеріалів, зокрема із Римських і Василянських архівів, головнo XVI–XIX ст.

Метою пропонованої статті є аналіз археографічної спадщини о. А. Великого, ЧСВВ, зокрема його методологічних підходів до видавництва джерел із історії

України та Української Церкви, а також тематичний огляд головних результатів джерелознавчої діяльності. Постаті Атанасія Великого як історика Церкви, археографа, адміністратора діяльності Василян у Римі присвятили свої наукові студії українські церковні та світські історики, а саме: Іван Патрило, Михайло Ваврик, Василь Ленцик, Омелян Пріцак, Сергій Плохій (Патрило, 1985; Ваврик, 1985; Ленцик, 1985; Пріцак, 1985; Плохій, 1993). Водночас малодослідженою залишається археографічна праця вченого над проектом публікації ватиканських архівів та тематична спрямованість серій виданих джерел.

Особисте і наукове становлення о. Атанасія (в миру – Григорія) Великого нерозривно пов'язане з українськими національними ідеєю та державністю. Народжений у перші дні листопада 1918 р. у с. Туринка біля Жовкви (сьогодні – Львівський р-н Львівської обл.), о. Атанасій Великий гордився появою на світ як «громадянин Української держави», а саме незалежної Західноукраїнської Народної Республіки. Початкову освіту здобував майбутній вчений у польській гімназії у Жовкві, а серед його вчителів був видатний український історик Іван Крип'якевич. Після закінчення гімназійних 4 класів у 1933 р., Атанасій Великий вступив до Чину св. Василя Великого й проходив новіціат у Крехівському монастирі. Під час складання чернечих обітів обрав собі монаше ім'я Гавриїл, яке змінив у 1941 р. на Атанасій, складаючи довічні обіти (Патрило, 1985, с. 9). У наступні роки він продовжував навчання у василянських обителях у Лаврові та Добромилі.

Початки наукової діяльності о. Атанасія Великого можна віднести ще до 1937 р., коли він, 18-річний юнак, підготував доповідь для василянської наукової Академії у Добромилі, приуроченої до 300-ї річниці смерті Київського митрополита Йосифа Велямина Рутського. У 1938–1940 рр. Атанасій Великий розпочав філософські та богословські студії у Кристинопільському василянському монастирі. Там молодий монах став свідком агресії гітлерівської Німеччини на Польщу і важких вересневих боїв 1939 р. Через рік після початку Другої світової війни він переїхав до Протекторату Чехії та Моравії, де розпочав студії у Карловому університеті. Останній рік війни Атанасій Великий навчався у німецькому університеті у Вюрцбурга. Після переїзду до Риму він завершував студії у Григоріанському університеті, де 1948 р. й захистив докторат із богослов'я, присвячений вченню отців III ст. про любов і страх Божий. У 1946 р. монах прийняв дияконські та ієрейські свячення від владики Івана Бучка. Зацікавлення о. Атанасія Великого історією Церкви, археографією, джерелознавством були закріплені також вивченням архівістики й історії Римської Курії у Палеографічній ватиканській школі в 1947–1948 рр. та ліценціатом з історії Східної Церкви в Папському Інституті для східних наук у Римі у 1946–1949 рр. (Патрило, 1985, с. 11–12). Вболіваючи за необхідність інституційного відновлення василянського наукового процесу, заохочений старшими співбратами Глібом Кінахом, Теодосієм Титом Галушинським, Йосафатом Скрутенем, о. Атанасій Великий активно займався відновленням видавництва довоєнних «Записок Чина св. Василя Великого» («Записки ЧСВВ») та їх розширенням на три секції – «Праці й дослідження», «Студії з галузей церковного і чернечого життя», «Документи римських архівів» (Лагоцький, 2023). У 1949–1953 рр. учений-василянин редагував II секцію «Записок ЧСВВ».

Поряд із науковою, о. Атанасій Великий розпочав й церковно-адміністративну кар'єру, яка полягала в керівництві Українською папською колегією св. Йосафата

у Римі (віце-ректор у 1948–1953 та 1955–1960 рр.; проректор у 1961–1963 рр.) та управлінні Василянським Чином у статусі Протоархимандрита у 1963–1976 рр. Окрім того, від 1960 до 1965 рр. він виконував функції секретаря у передсоборовій та соборовій Ватиканській Комісії для Східних Церков. Із початком 1950-х років о. Атанасій Великий розпочав співпрацю із світськими вченими та науковими осередками. Після утворення Європейського відділу Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у французькому Сарселі він долучився до наукової конференції НТШ 15–16 вересня 1952 р. із рефератом «Анонімний проект Петра Могили відносно Унії Української Церкви». На подібній конференції НТШ у Римі 18–19 грудня 1953 р. Атанасій Великий із співбратами підготували доповіді, присвячені 700-літтю коронації короля Данила Романовича (Великий, 1954; Великий, 1955). Наприкінці того ж року, на пропозицію професора Олександра Оглоблина, Атанасія Великого прийняли у дійсні члени Історично-філософичної секції НТШ. Тодішній Генеральний секретар НТШ Володимир Кубійович привітав нового члена Товариства такими словами: «Радіємо, що наше Товариство буде мати у Вашій Особі свого постійного співробітника і покладаємо багато надій на Вашу співпрацю. Бажаємо зокрема повних успіхів у Вашій праці на полі української науки» (Патрило, 1985, с. 18). Співпраця о. Атанасія Великого із професором Володимиром Кубійовичем поширилася на Енциклопедію українознавства (ЕУ-ІІ), для трьох томів якої василяннин готував гасла на церковну тематику.

У 1953–1955 рр. у перерві між адмініструванням Українською папською колегією св. Йосафата у Римі о. Атанасій Великий «віддався виключно редагуванню “Записок ЧСВВ”, які так гарно розвинулися завдяки його праці і приносять честь Чинові» (Патрило, 1985, с. 15). Повернувшись до управлінських функцій у папській колегії, він не полишав наукової й редакторської роботи, хоча брак часу не завжди давав змогу виконувати усі замисли. В одному з тогочасних листів василяннин зазначав: «Тому два тижні скінчив друкувати переклад письм св. Григорія з Назіянзу про св. Василя Тепер готовлю новий випуск “Записок”, а в друку стоїть перший том “Документів”. Ех, якби так двох-трьох люда, то можна б щось зробити: у мене в кімнаті стоїть майже готових 15 томів до друку, тільки переглянути, написати одну другу замітку, а так сам не роздерешся, головно коли все якісь бічні справи виринають, не вчисляючи віцереєкторства. Недавно (червень) переписував кілька разів по-латині нові Конституції для Сестер Василянок, опісля ці самі Конституції перекладав на українську мову, переписував у кількох примірниках на чисто, а недавно ще й допилював друку латинського тексту з тим, що на мене впала вся відповідальність. Як бачите, такі речі не помагають чоловікові сконцентруватися на одній справі» (Патрило, 1985, с. 16–17).

Завдяки своїм цілеспрямованості й працьовитості о. Атанасій Великий і зумів розвинути українську археографічну традицію. Як зазначив український історик Омелян Пріцак, «одним з основних принципів археографії є точне передавання тексту видаваних документів. А воно можливе тільки тоді, коли у видавців-археографів є добре знання палеографії, дипломатики та мови документу, а крім того вони мусять виявити відповідну дозу своєї наукової чесности: передавати текст вірно й повністю, без огляду на те, чи зміст приємний чи неприємний, чи приносить “славу” чи “неславу” даному народові» (Пріцак, 1985, с. 68).

Якщо першим археографом, який розпочав вивчати ватиканські архіви, був холмський греко-католицький єпископ Яків Суша (1610–1687) (Назарко, 1971; Lipinski, 1973), то Атанасій Великий без сумніву був «найвизначнішим українським археографом ХХ століття» (Плохій, 1993, с. 11). Атанасій Великий у своїх археографічних пошуках ґрунтувався на досвіді попередників – греко-католицьких євристив архівів римської курії. Ще 1732 р. генеральний прокуратор ордена Василіян у Римі Ігнатій Кульчицький (1694–1741) видав книжку «Приклад русинської церкви...», у якій опублікував римські документи про смерть Йосафата Кунцевича (Kulczynski, 1732). У першій половині ХХ ст. значну увагу роботі з архівами Ватикану присвятив митрополит Андрей Шептицький, який, працюючи зі згаданими збірками від 1919 р., створив «Руську історичну місію до Риму» та залучив французького вченого Жана Шарона (Jean Charon) (відомий як о. Кирило Королевський (1878–1959)). Вивчаючи системно за кошти митрополита Андрея Шептицького ватиканські архіви, о. Кирило Королевський у 1909–1930 рр. зібрав і хронологічно впорядкував 2 000 документів із історії Греко-Католицької Церкви. Підготувавши збірку у двох примірниках, він надіслав одну до Львова, а другу до Папського Східного Інституту (Плохій, 1993, с. 9). Згодом, після прибуття до Риму кардинала Йосифа Сліпого та утворення у 1963 р. Українського католицького університету (УКУ), збірка о. Кирила Королевського стала основою видавничої серії УКУ «Monumenta Ucrainae Historica» (Metropolita Septyckyj, 1964–1977).

Ознайомившись із змістом виданих документів, методикою о. Кирила Королевського їх пошуку та інтерпретації, о. Атанасій Великий резюмував: «Заки ми розпочали, майже з нічого нашу Збірку, знаючи про виконану з доручення великого Митрополита працю в користь нашої Церкви, ми багато разів переговорювали про неї з її сл. п. вбірачем (т. є. о. Королевським, О. П.), щоб об'єднати в одне сили і засоби, щоб уже зібране доповнити і видати під спільною назвою “Шептицько-Василіянська Збірка”; та ми однак не досягнули нічого ... Причиною цього неуспіху треба уважати основні розходження щодо методи видання; о. Кирило Королевський построй свою збірку за хронологією поодиноких справ різних Римських Конгрегацій, які відали українськими справами протягом століть, збираючи під кожную справу різні дотичні документи. Ми ж, не знаючи, як довго матимемо змогу працювати в непевних повоєнних літах і скільки зможемо видати, поділили справи на речеві відділи, ідучи в них і притримуючися стисло хронології (Документи Римських Архiereїв, Листи Митрополитів, Архиепископів, Єпископів; Акти і Листи Конгрегацій; Документи Агіо-біографічні; Листи Апостольських Нунціїв; Дипломи імператорів, королів, князів; Анонімне, Різне, тощо). Поступаючи так, ми сподівалися дати принаймні якусь одну-другу закінчену частину – відділ, незалежно від часу і фінансових спроможностей. Добрий показник імен і речей, поданий по кількох десятках томів, міг об'єднати в одне розбиті на різні відділи справи. І в цьому ми розійшлися з о. Королевським. Сьогодні Василіянська Збірка Римських Документів до історії Церкви на землях України і Білорусі знайшлася уже на 45-му томі, опублікувавши коло 20,000 документів (17,084 сторінок друку), досягнувши так може яку половину запланованого Видання. Збірка о. Королевського ... (передана згодом Верховному Архиепископові – Митрополитові Львівському Кир Йосифові Сліпому), і сьогодні видана в 8-ох томах, даючи коло 3 000 сторінок друку і

2 000 опублікованих документів до історії української Церкви, за хронологічною чергою» (Великий, 1971, с. 502–503).

Вивчивши найновіші західні джерелознавчі засади, о. Атанасій Великий запровадив відмінні принципи археографічної роботи. Коли о. Кирило Королевський притримувався хронологічного підходу в пошуку та едиції джерел, Атанасій Великий розпочав серійні публікації, виходячи із засад фондоутворення – «видання джерел за тим принципом, за яким вони відкладалися в архівах» (Плохій, 1993, с. 12). Такі методологічні розходження, серед іншого, завадили налагодженню співпраці з о. Кирилом Королевським із метою продовження справи останнього та призвели до дублювання публікованих джерел. Проте принципи, «опрацьовані о. д-р Великим – хоч він скромно назвав їх даниною непевних обставин – відповідали станові археографічної науки – і були великим кроком уперед у порівнянні з методою о. Королевського. Вони й дали українській науці добрі плоди» (Прицак, 1985, с. 65).

Отже, у 1949 р. архимандрит ЧСВВ о. Теодосій Тит Галушинський доручив о. Атанасію Великому редагування відновленої 3-ї археографічної серії «Записок ЧСВВ», яка від 1953 р. отримала назву «Римські документи Католицької церкви на землях України і Білорусі, зібрані і видані старанням оо. Василіан» («*Documenta Romana Ecclesiae Catholicae in terris Ucrainae et Bielarusjae cura pp. Basilianorum collecta et edita*»).

У 1952–1981 рр. о. Атанасій Великий із молодшими колегами Порифірієм Підручним, Юрієм Гарастеем та ін. сформували і опублікували 48 археографічних томів у 11 видавничих серіях. Перша із них (розпочата в 1952 р.) документувала беатифікаційний та канонізаційний процес св. Йосафата Кунцевича (*S. Josaphat Hieromartyr*, 3 томи у 1952–1967 рр.). Приймаючи серійно-фондоутворювальний спосіб публікації документів, Атанасій Великий не відкинув цілком хронологічного принципу відбору джерел, а застосував його натомість «всередині» кожної із серій. Відтак зібрані беатифікаційно-канонізаційні документи Йосафата Кунцевича поділено на три періоди. У 1-му томі (1623–1628) вміщено 93 документи – листування уніатських ієрархів із папою Урбаном VIII (*Urbanus PP. VIII*), Священною Конгрегацією пропаганди віри і власне матеріали Першого полоцького беатифікаційного процесу 1628 р. (*Processus Beatificationis Polocensis an. 1628*) (Welykuj, 1952). Значний компендіум джерел Атанасій Великий опублікував у 2-му томі (44 документи з 1628–1637 рр.), доведеному хронологічно до Другого полоцького беатифікаційного процесу (*Secundus Processus Polocensis an. 1637*) у серпні 1637 р. й смерті митрополита Йосифа Веляміна Рутського у цьому ж році (Welykuj, 1955). У 1967 р., у соту річницю канонізації Йосафата Кунцевича, за фінансової підтримки Льва і Марії Пришляків, вийшов друком завершальний 3-й том «Документів беатифікації й канонізації св. Йосафата» (432 документи з 1637–1867 рр.), розділений на період до завершення беактифікації у 1642 р. та період канонізаційного процесу Йосафата Кунцевича, ініційованого холмським єпископом Яковом Сушею у 1662 р. і завершеного папою Пієм IX (*Pius PP. IX*) 29 червня 1867 р. (Welykuj, 1967). Підготовлені із надзвичайно високим професіоналізмом та скрупульозністю «кунцевичівські джерела» стали поштовхом до актуалізації життя св. Йосафата, історії уніатської церкви у перші століття її існування. Зокрема, о. Атанасій Великий разом і співбратом о. Мелетієм Соловієм видали у Торонто полемічний

життєпис Йосафата Кунцевича, у якому розкрили особливості історичної епохи, на яку припало постання Греко-Католицької Церкви, чернечий і душпастирський шлях Йосафата, його лідерство у Віленському монастирі та Полоцькій архієпархії. Користаючись інформацією, почерпнутою із архівів Ватикану, дослідники значну увагу приділили визнанню мучеництва Йосафата і довгій дорозі до канонізації. Історіографічного стилю життєпису придав розділ, у якому охарактеризовано біографічний, гагіографічний і бібліографічний доробок європейської науки про св. Йосафата (Соловій & Великий, 1967). Автори поставили перед собою мету: «не боронити Йосафата Кунцевича перед полемічними атаками минувшини чи сучасности, але тільки докласти свою цеголку до побудови історичної істини» (Соловій & Великий, 1967, с. 445).

Хронологічно найдавнішою стала серія під назвою «Документи римських понтифіків, що висвітлюють історію України» (*Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia*). Документи Римського престолу, зібрані у двох томах, охопили такі періоди: 1075–1700 pp. та 1700–1953 pp. Їх тематичним знаменником стали суспільно-політичні й культурно-релігійні особливості історії України, а також контакти українських військово-політичних, духовних еліт із Заходом у період від останньої чверті XI ст. до середини XX ст. У першому томі редактор Атанасій Великий вмістив документи, що походили від 38 Пап Римських, починаючи від Григорія VII (*Gregorius VII*) і до Іннокентія XII (*Pope Innocent XII*). Інтенсивність та зміст українсько-ватиканських зв'язків ілюструє, наприклад, листування папи Іннокентія IV (*Innocentius PP. IV*) із руськими володарями Данилом та Васильком Романовичами. Його листи до князів містять заклики щодо організації антитатарської коаліції, запевнення в опіці римського престолу над «Данилом, Королем Русі (*Danieli Regi Ruscie Illustri*)» та «Васильком, правителем Ладомирії (*Vasilconi Lodomerie Regi Illustri*)», а також визнання прав на землі, володіння та інші блага, що належали їм за спадковим правом (Welyukj, 1953, р. 27–45). У другому томі, власне присвяченому 700-літтю коронації Данила Романовича та приуроченому до 25-ліття римської єпископської номінації о. Івана Бучка, опубліковано 1 140 документів, що вийшли з папської канцелярії 18 понтифіків між 1700 і 1953 pp., тобто після прийняття унії Львівською митрополією й до сучасних Атанасію Великому часів. Це також листи до світських і духовних лідерів, енцикліки та інші документи, що прямо чи опосередковано висвітлювали історію України протягом двох із половиною століть. Зокрема, у XX ст. Папи Римські Леон XIII (*Leo PP. XIII*), Пій X (*Pius PP. X*), Бенедикт XV (*Benedictus PP. XV*), Пій XI (*Pius PP. XI*), Пій XII (*Pius PP. XII*) написали майже 110 листів та послань до греко-католицьких ієрархів – митрополита Андрея Шептицького, єпископів Йосафата Коциловського, Григорія Лакоти, Івана Бучка, Йосифа Сліпого та ін. У 1939 р. папа Пій XII номінував Митрополити Андрея Шептицького помічником папського престолу, а Йосифа Сліпого призначив помічником митрополита Львівського з майбутнім наступництвом (Welyukj, 1954a, р. 563–566). Значна частина документів стосувалася діяльності оо. Василіян, зокрема Мукачівської греко-католицької єпархії.

Декілька серій III секції «Записок ЧСВВ» висвітлювали процес прийняття і впровадження Берестейської унії 1596 р. Це були документи, що передували ухваленню Унії та характеризували перші роки після її впровадження, також листи

київських митрополитів, листи Василян і єпископів. Збірник «Документи Брестської унії та її авторів» охопив останнє десятиліття XVI ст. і був структурно поділений Атанасієм Великим на сім частин, які хронологічно відповідали основним заходам із підготовки, прийняття, оприлюднення та підтвердження Унії. Написані старослов'янською, старопольською чи латинською мовами, документи авторства як духовних, так і світських прихильників/противників Берестейської унії давали широку перспективу тогочасних релігійних та міжнаціональних взаємин (Welykyj, 1954b). У серії «Листи київських митрополитів, архієпископів і єпископів» Атанасій Великий уклав епістолярну спадщину митрополитів Йосифа Рутського, Атанасія та Лева Шептицьких, Рафаїла Корсака, Пилипа Володковича та ін. Вагоме джерельне значення мала двотомна збірка листів оо. Василян, написаних у 1601–1760 рр. із різних місцевостей України та Білорусі, а також п'ятитомне видання «Листи Єпископів для ілюстрації історії України».

Найчисельнішою серією III секції «Записок ЧСБВ» стали видані у 14 томах «Листи апостольських нунціїв, що висвітлюють історію України» (*Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes* (1550–1850)). Отримавши ласку і благословення папи Івана XXIII (*Ioannes PP. XXIII*) (до обрання Понтифіком нунція у Болгарії, Туреччині, Греції, Франції), оо. Василяни присвятили I том листів Анджелло Ронкалі (*Angelo Giuseppe Roncalli*) (світське ім'я папи Івана XXIII). Значний внесок у виявлення документів у ватиканських архівах зробив 29-річний дослідник церковної історії лемківського походження Юрій Гарастей (1930–2014), який протягом тривалого часу збирав матеріали з церковної історії Східної Європи, зокрема України та Білорусі, та «своїм юнацьким запалом і наполегливістю зробив великий внесок у завершення праці над документами» (Welykyj & Harastej, 1959, р. VII). Отець Атанасій Великий тісно співпрацював із Юрієм Гарастеєм і під час підготовки наступних 13 томів серії. Варто додати, що Ю. Гарастей також був популяризатором культурного життя українців за кордоном. Із його благодійної допомоги у 1959–1960 рр. постав документальний фільм «Український Рим», у якому показано пам'ятні місця, пов'язані з українською історією і культурою апостольської столиці (Федака, 2010, с. 12; В Кошицях помер почесний член закарпатської «Просвіти», 2014). Отже, у першому томі серії «Листи апостольських нунціїв» вміщено листи варшавського та віденського нунціїв до 11 римських Понтифіків за період 44 років – від Юлія III (*Iulius PP. III*) до Клеменса VIII (*Clemens PP. VIII*). Вони головно висвітлювали політичні та соціальні відносини на підвладній Речі Посполитій Україні, а також постанови нової соціальної групи – козаків (Welykyj & Harastej, 1959).

Вузька хронологічна охопленість наступних томів (напр., 1594–1608 рр., 1649–1651 рр., 1659–1663 рр., 1675–1683 рр. і т. д.) свідчила про високу інформативність листування нунціїв із Ватиканом, присутність у згаданих документах церковної та воєнно-політичної проблематики, високої інтенсивності подій українського XVII ст., їх тісного взаємозв'язку із європейськими політичними, культурними, релігійними процесами. Всі томи «Листів апостольських нунціїв» містили науковий апарат, іменні та речові покажчики, перелік правлячих еліт (папи, королі, гетьмани, султани, воєводи, каштеляни).

В останньому із опублікованих, 14-му томі, о. Атанасій Великий зібрав листи варшавського, віденського, венеційського нунціїв до пап Іннокентія XI (*Pope*

Innocent XI), Александра VIII (Alexander PP. VIII) й Іннокентія XII, написані у досить драматичний період європейської історії – останню чверть XVII ст. Саме тоді «Священна ліга», обороняючись від османської експансії, захистила у 1683 р. Відень та підписала з Туреччиною Карловицький мир 1699 р. Зміст листів відображав політичні відносини у Східній Європі, а також церковні процеси у контексті поділу України між Річчю Посполитою і Росією та приєднання до Унії Перемиської (1691) і Львівської (1700) єпархій (Welykuj, 1977). На жаль, заявлені у назві серії трьохсотлітні хронологічні межі листування (1550–1850) були розкриті лише наполовину. Після 1977 р. публікація «Листів апостольських нунціїв» не продовжувалася.

Слід наголосити, що незважаючи на декларовані наміри максимального тематичного та хронологічного охоплення, усі серії відрізнялися – одні були доведені до XX ст. («Документи римських понтифіків»), інші до XIX ст. («Матеріали конгрегації пропаганди віри та листи митрополитів»), а деякі лише до кінця XVII ст. («Листи нунціїв»). Більшість серій не була доведена до завершення, згідно із першозадумом. Наприклад, серія «Листи Єпископів для ілюстрації історії України» мала охопити період 1600–1900 рр., проте була доведена лише до 1740 р. Найінтенсивніше над III секцією о. Атанасій Великий працював у 1950–1960 рр. До обрання у 1960 р. секретарем Підготовчої Соборової Комісії для Східних Церков о. Атанасій Великий зумів видати 27 томів документів та «перевершити» збірку о. Кирила Королевського. Хоча о. Атанасій Великий не віднайшов/зібрав особисто усіх опублікованих документів (що було фізично неможливим, а чимало матеріалів віднайшли о. Теодосій Галушинський і докторанти), «всі документи він сам перечитував і приготував до друку, даючи до кожного коротший чи довший заголовок-зміст, джерело, з якого він був взятий, та де й коли вже був опублікований, і примітки. До кожного тому сам також виготовляв вступ та деколи й довші передмови, як також списки всіх визначних церковних і світських особистостей з даної доби» (Патрило, 1985, с. 46). У роботі над покажчиками значно допомагав о. Гліб Кінах. Таким чином, у 1952–1981 рр. вдалося опублікувати 55 археографічних томів із середньою кількістю 350 сторінок кожен. Співбрати о. Атанасія Великого вважали, що зібраних документів могло б вистарчити на щонайменше 15 томів (Патрило, 1985, с. 45).

Після понад десятилітнього змагання із недугою, 24 грудня 1982 р., о. Атанасій Великий помер. Через пів року, 4 червня 1983 р., НТШ у Нью-Йорку організувало наукову конференцію, присвячену пам'яті Атанасія Великого. Її учасники, зокрема О. Прицак, запропонували, «щоб на вічну пам'ять отого титана праці постав у Римі під покровом оо. Василян Український інститут для дослідів ватиканських архівів ім. о. Атанасія Великого з участю світських вчених» (Прицак, 1985, с. 68). На думку С. Плохія, «здійснене А. Великим серійне видання не лише врахувало і включило в себе документи з історії української церкви, що були колись надруковані, чи тільки використовувалися в історичній літературі, а й відкрило для дослідників ще незнаний комплекс документів, інформативні можливості якого навряд чи зможуть бути колись використані повністю. Наявність і доступність надрукованого о. А. Великим джерельного комплексу, що скоріше відповідає назві “Monumenta Ukrainae Vaticana”, на цей час ще не повністю усвідомлюється дослідниками. Попереду важлива й надзвичайно копітка робота щодо обліку та систематизації усього комплексу джерел, створення великої кількості покажчиків, що дозволило

б дослідникам найефективніше використовувати вже надрукований джерельний матеріал. Чекають на видання і маловикористані А. Великим ватиканські джерельні комплекси з XVIII–XX ст.» (Плохій, 1993, с. 12 ).

Як бачимо, Видавництво Отців Василіян при Генеральній управі ЧСВВ, зокрема редакція «Записок ЧСВВ», після Другої світової війни продовжували розвивати церковно-історичні дослідження, які були започатковані у першій третині XX ст. Зокрема, за сприяння Атанасія Великого видавали праці з історії Вселенської Церкви, особисті документи діячів Греко-Католицької Церкви та науковців, археографічні матеріали василіянських осередків із різних країн тощо. Археографічна діяльність Атанасія Великого ще раз довела, що різновидові церковно-релігійні джерела є не лише культурно-писемними пам'ятками певної доби, а й об'єктами ширшого історичного пізнання, літописання історії України та інших країн.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

В Кошицях помер почесний член закарпатської «Просвіти» (2014, 3 червня). *Трибуна*. <https://tribyna.org.ua/novyny/v-koshytsyah-pomer-pochesnyj-chlen-zakarpatskoji-prosvity/>

Ваврик, М. (1985). Провідні ідеї праць о. А. Великого в його студіях української церковної історії. *Записки ЧСВВ. Секція II, 12(18)/1–4*, 77–84.

Великий, А. Г. (ред.). (1955). *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Історично-філософської секції*, 164, 1–80.

Великий, А., ЧСВВ. (1954). Проблема коронації Данила Романовича. *Записки ЧСВВ. Секція II, 2(8)/1–2*, 95–125.

Великий, А., ЧСВВ. (1971). Monumenta Ucrainae Historica: Centro di Studi Superiori Ucraini a Roma – Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum – Видання Українського Католицького Університету. – Зібрав Митрополит Андрей Шептицький. Рим 1964–1970. *Записки ЧСВВ. Секція II, 7(13)/1–4*, 497–512.

Лагоцький, В. (2023). «Записки Чина св. Василя Великого» (II секція, 1949–1996) – інтелектуальний літопис української історичної науки. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 16, 175–188.

Ленчик, В. (1985). Отець Атанасій Г. Великий, ЧСВВ – як історик Укр. Церкви. *Записки ЧСВВ. Секція II, 12(18)/1–4*, 69–76.

Назарко, І. (1971). Яків Суша – єпископ Холмський (1610–1687). *Записки ЧСВВ. Секція II, 7(12)/1–4*, 22–83.

Патрило, І., ЧСВВ. (1985). Життя і творчість о. Атанасія Г. Великого, ЧСВВ. *Записки ЧСВВ. Секція II, 12(18)/1–4*, 3–57.

Плохій, С. (1993). Від Якова Суші до Атанасія Великого (огляд видань римських джерел з історії української церкви). *Український археографічний щорічник*, 2, 6–14.

Пріцак, О. (1985). О. Атанасій Великий, ЧСВВ – археограф. *Записки ЧСВВ. Секція II, 12(18)/1–4*, 58–68.

Соловій, М., Великий, А. (1967). *Святий Йосафат Кунцевич: його життя і доба*. Торонто: Видавництво оо. Василіян.

Федака, П. (2010, 25 вересня). Учений, видавець, благодійник: до 80-річчя від дня народження Юрія Гарастея. *Трибуна*, 12.

Kulczynski, J. (1732). *Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu Primatibus Russiae cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae*. Romae.

Lipinski, E. (1973). Jan Jakub Susza, biskup chełmski obrządku greckiego (1610–1687). *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 20/4, 129–132.

Metropolita Septyckyj, A. (Collegit.). (1964–1977). *Monumenta Ucrainae Historica*, 1–13. Romae.

Welykyj, A. G., OSBM, Harastej, G. (Colleg.). (1959). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)* (Vol. 1: 1550–1593). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1952). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 1: 1623–1628). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1953). *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)* (Vol. 1: 1075–1700). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1954a). *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)* (Vol. 2: 1700–1953). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1954b). *Documenta Unionis Berestensis Eiusque Auctorum (1590–1600b)*. Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1955). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 2: 1628–1637). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1967). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 3: 1637–1867). Romae.

Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1977). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)* (Vol. 14: 1684–1693). Romae.

## REFERENCES

V Koshytsiakh pomer pochesnyi chlen zakarpatskoi «Prosvity» (2014, Cherven 3). *Trybuna*. <https://tribyna.org.ua/novyny/v-koshytsyah-pomer-pochesnyj-chlen-zakarpatskoji-prosvity/> (in Ukrainain).

Vavryk, M. (1985). Providni idei prats o. A. Velykoho v yoho studiiakh ukrainskoi tserkovnoi istorii. *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 12(18)/1–4, 77–84 (in Ukrainain).

Velykyi, A. H. (Ed.). (1955). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka. Pratsi Istorychno-filosofichnoi sekti, 164*, 1–80 (in Ukrainain).

Velykyi, A., ChSVV. (1954). Problema koronatsii Danyla Romanovycha. *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 2(8)/1–2, 95–125 (in Ukrainain).

Velykyi, A., ChSVV. (1971). *Monumenta Ucrainae Historica: Centro di Studi Superiori Ucraini a Roma – Editiones Universitatis Catholicae Ucrainorum – Vydannia Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu. – Zibrav Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Rym 1964–1970. Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 7(13)/1–4, 497–512 (in Ukrainain).

Lahotskyi, V. (2023). «Zapysky Chyna sv. Vasyliia Velykoho» (II sektiia, 1949–1996) – intelektualnyi litopys ukrainskoi istorychnoi nauky. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 16, 175–188 (in Ukrainain).

- Lentsyk, V. (1985). Otets Atanasii H. Velykyi, ChSVV – yak istoryk Ukr. Tserkvy. *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 12(18)/1–4, 69–76 (in Ukrainain).
- Nazarko, I. (1971). Yakiv Susha – yepyskop Kholmnyi (1610–1687). *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 7(12)/1–4, 22–83 (in Ukrainain).
- Patrylo, I., ChSVV. (1985). Zhyttia i tvorchist o. Atanasiia H. Velykoho, ChSVV. *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 12(18)/1–4, 3–57 (in Ukrainain).
- Plokhii, S. (1993). Vid Yakova Sushi do Atanasiia Velykoho (ohliad vydan rym-skykh dzherel z istorii ukrainskoi tserkvy). *Ukrainskyi arkhheohrafichnyi shchorichnyk*, 2, 6–14 (in Ukrainain).
- Pritsak, O. (1985). O. Atanasii Velykyi, ChSVV – arkhheohraf. *Zapysky ChSVV. Sektsiia II*, 12(18)/1–4, 58–68 (in Ukrainain).
- Solovii, M., & Velykyi, A. (1967). *Sviaty Yosafat Kuntsevych: yoho zhyttia i doba*. Toronto: Vydavnytstvo oo. Vasyliian (in Ukrainain).
- Fedaka, P. (2010, Veresen 25). Uchenyi, vydavets, blahodiinyk: do 80-richchia vid dnia narodzhennia Yuriiia Harasteia. *Trybuna*, 12 (in Ukrainain).
- Kulczynski, J. (1732). *Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine susceptae fidei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu Primatibus Russiae cum S. Sede Apostolica Romana semper unitae*. Romae (in Latin).
- Lipinski, E. (1973). Jan Jakub Susza, biskup chełmski obrządku greckiego (1610–1687). *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 20/4, 129–132 (in Polish).
- Metropolita Septyckyj, A. (Collegit.). (1964–1977). *Monumenta Ucrainae Historica*, 1–13. Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM, Harastej, G. (Colleg.). (1959). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)* (Vol. 1: 1550–1593). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1952). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 1: 1623–1628). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1953). *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)* (Vol. 1: 1075–1700). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1954a). *Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075–1953)* (Vol. 2: 1700–1953). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1954b). *Documenta Unionis Berestensis Eiusque Auctorum (1590–1600b)*. Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1955). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 2: 1628–1637). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1967). *S. Josaphat Hieromartyr. Documenta Beatificationis et Canonizations* (Vol. 3: 1637–1867). Romae (in Italian).
- Welykyj, A. G., OSBM. (Collegit.). (1977). *Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550–1850)* (Vol. 14: 1684–1693). Romae (in Italian).

**Vasyl LAHOTSKYI***Master in History**Chief specialist of the non-school education sector**Department of Education of the Stryi City Council**ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6477-1064>**e-mail: [vasyllahotskyi@yahoo.com](mailto:vasyllahotskyi@yahoo.com)***ARCHAEOGRAPHIC ACTIVITIES OF ATHANASIUS WELYKYJ**

The article highlights the archival activity of Archimandrite of the General Administration of the The Order of Saint Basil the Great, historian and theologian Athanasius G. Welykyj (1918–1982) through the prism of the life and work of the Ukrainian intellectual elite outside the USSR/SSSR. The research methodology employs prosopography and comparative strategies, as well as archaeography techniques to construct the intellectual biography of the renowned archaeographer. The scientific novelty of the work lies in the actualization of lesser-known varieties of sources in the scientific orbit related to the history and culture of Ukraine and its Church, which Athanasius Welykyj organized and published in Rome.

The presented narratives (documents of Roman Popes and Bishops from the 17<sup>th</sup> to the 20<sup>th</sup> century, acts and letters of the Sacred Congregation for the Propagation of the Faith, letters of Apostolic Nuncios, epistolary of the Kiev Catholic metropolitans, documents of the Union of Brest and its creators from the 16<sup>th</sup> to 17<sup>th</sup> centuries, documents of the beatification and canonization processes of Josaphat Kuntsevych from 1623 to 1867, etc.) and conclusions complement the intellectual chronicle of the Ukrainian Church, Ukrainian emigration in the second half of the 20<sup>th</sup> century, especially the life of the Ukrainian intellectual elite in Italy and the Vatican.

**Keywords:** Athanasius G. Welykyj, Greek Catholic Church, The Order of Saint Basil the Great, history, culture, archaeography, emigration.